

Поляк Ю.П.

Львівський державний університет внутрішніх справ

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ

Статтю присвячено стану наукової розробки проблеми використання результатів застосування технічних засобів під час проведення процесуальних дій протягом досудового розслідування. Проаналізовано наукові праці, в яких згадується досліджувана проблематика з часів прийняття Кримінального процесуального кодексу України у 2012 р. Вказано, що всі наукові дослідження з цієї тематики можна умовно розділити на групи: 1) використання результатів застосування технічних засобів, отриманих під час здійснення оперативно-розшукової діяльності; 2) використання результатів застосування технічних засобів, отриманих під час проведення слідчих (розшукових) дій; 3) використання результатів застосування технічних засобів, отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій; 4) використання результатів застосування технічних засобів, отриманих під час проведення інших процесуальних дій; 5) використання результатів застосування технічних засобів, отриманих під час судового провадження.

Велику увагу приділено думкам вітчизняних науковців щодо значення застосування технічних засобів під час здійснення досудового розслідування. Наголошено, що наразі значного поширення набуває електронна (цифрова) інформація як продукт застосування різноманітних новітніх технічних засобів фіксації. Визначено основні властивості електронної інформації, особливості її статусу та можливості використання під час доказування (особливо копій). Наведено позицію з цього приводу Верховного Суду. Визначено напрями, які нині потребують подальших наукових досліджень і є перспективними з огляду на потреби практичної діяльності, пов'язаної із протидією злочинності. Доведено, що отримання і використання результатів застосування технічних засобів поєднує досягнення таких розділів науки криміналістики, як криміналістична техніка і тактика.

Ключові слова: досудове розслідування, кримінальне провадження, наукова розробка, процесуальна дія, технічні засоби, фіксація результатів.

Постановка проблеми. Важливе місце у правоохоронній діяльності займають процесуальні, організаційні, тактичні, технічні, виховні та інші засоби, використання яких забезпечує належне виконання завдань кримінального провадження та сприяє розслідуванню кримінальних правопорушень. Йдеться про комплексну криміналістичну діяльність, яка враховує багато чинників, пов'язаних із наданням цим органам відповідного наукового продукту, що полегшує, спрощує та прискорює досудове розслідування. Одним із таких наукових продуктів є технічні засоби, що застосовуються під час проведення процесуальних дій, здійснюваних уповноваженими законом особами (дознавачами, слідчими, оперативними працівниками, прокурорами) протягом досудового розслідування у формі досудового слідства чи дізнання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки дослідженню проблематики засто-

сування технічних засобів під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, а також проведення процесуальних дій та використання їх результатів у доказуванні присвятили свої монографії А. В. Бежанова (2021 р.), Ю. О. Виходець (2021 р.), Ю. О. Гресь (2017 р.), Є. О. Даніч (2018 р.), Д. О. Карпенко (2017 р.), С. Ю. Карпушин (2016 р.), М. В. Комарова (2019 р.), А. П. Лазарев (2018 р.), С. Л. Лисаченко (2020 р.), Д. О. Літкевич (2020 р.), А. В. Ратнова (2021 р.), О. М. Сало (2018 р.), О. В. Соколов (2019 р.), А. В. Столітній (2018 р.), Т. О. Татарнікова (2016 р.), І. І. Циліорик (2020 р.), В. О. Шерудило (2018 р.), А. В. Шило (2019 р.) та інші. Незважаючи на розмаїття робіт із цієї тематики, проблема комплексного використання інформації про хід та результати проведення процесуальних дій залишається не розкритою.

Мета дослідження – аналіз стану наукової розробленості у вітчизняній юридичній літературі

проблеми застосування технічних засобів у разі проведення процесуальних дій та використання результатів їх застосування під час доказування.

Виклад основного матеріалу. Абсолютна більшість науковців у галузі кримінального процесу та криміналістики переконані, що застосування технічних (науково-технічних, техніко-криміналістичних) засобів і подальше використання отриманих результатів у кримінальному судочинстві та під час судового розгляду є одним із дієвих механізмів, що підвищують ефективність розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Однак низка питань щодо порядку застосування технічних засобів під час проведення процесуальних дій залишається дискусійною. Про це свідчать наукові праці як на монографічному рівні, так і на рівні окремих статей.

У 2017 р. Ю. О. Гресь захистила дисертацію, присвячену питанню формування технологічного підходу у криміналістиці. Науковець вважає, що в рамках розділу криміналістичної техніки технологічний підхід отримав свій розвиток у таких напрямках: оновлення існуючих та створення нових комплексів техніко-криміналістичних засобів пошуково-пізнавальної діяльності; розроблення алгоритмів технології практичного застосування цих технічних засобів; розроблення алгоритмів проведення експертних досліджень; використання інформаційних та комп'ютерних технологій для забезпечення збереження і поширення результатів досліджень експертів, фіксації криміналістичної інформації іншими уповноваженими суб'єктами, що мають доступ до розслідування. На її переконання, криміналістична технологія є впорядкованою системою алгоритмів та програм, які за умови застосування відповідних людських і технічних ресурсів сприяють оптимальному поетапному виконанню конкретних завдань криміналістичної діяльності. Технологічний підхід дозволяє створювати «жорсткі», «гнучкі» та «комбіновані» алгоритми та програми дій із використанням техніко-криміналістичних засобів під час проведення процесуальних дій [1, с. 44, 60]. У своєму дослідженні С. Ю. Карпушин вивчає систему «традиційних слідчих розшукових та негласних слідчих (розшукових) дій» під час досудового розслідування. З'ясовуючи порядок проведення вербальних, невербальних та змішаних слідчих (розшукових) дій (далі – СРД) як їхній обов'язковий елемент, науковець розглядає можливість та іноді необхідність застосування технічних засобів [2].

Схожої позиції у дисертації «Механізм проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні» дотримується А. П. Лазарев. Науковець указує, що чинний КПК України визначає протокол як основну (першу) процесуальну форму фіксування кримінального правопорушення. Друга ж форма фіксування встановлена на носій інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії. Підставою для встановлення такої форми є технічний розвиток сучасних технологій. За основу характеристики технічних засобів, на думку науковця, слід взяти їхню новизну, технічні параметри, спеціальні знання, нормативне регулювання та доказове значення отриманих результатів. Негативне ставлення до технічних засобів під час проведення процесуальних дій на практиці насамперед пов'язане з наступним: 1) технічний запис має багато інформації, яка не вказується в протоколі відповідної процесуальної дії; 2) під час застосування відеозапису слідчий повинен строго дотримуватися діалогу між учасниками процесуальної дії, що не дає можливості йому повною мірою використовувати тактичні прийоми викриття; 3) слідчий не має технічних умов для зберігання матеріалів технічного запису та повинен застосовувати заходи щодо попередження їх можливого пошкодження; 4) для застосування технічного запису слідчий повинен витратити більше часу, ніж для складання просто протоколу [3, с. 97–99, 109].

До основних завдань упровадження досягнень науково-технічного прогресу у кримінальне провадження, на думку Д. О. Літкевича, слід відносити: захист особи, суспільства та держави; забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду; забезпечення ефективності проведення процесуальних дій; викриття осіб, винних у вчиненні кримінального правопорушення; підвищення інноваційного рівня культури суду, сторін потерпілого та інших учасників кримінального провадження; забезпечення відповідності між фіксацією (відображенням) і збереженням інформації задля можливості застосування під час доказування. В якості основних напрямів інформатизації кримінального процесу науковцем визначено: перехід на електронний документообіг; обмеження державної монополії на доступ до інформації у зв'язку з можливостями мережі Інтернет та розширення змагальності процесу; доказова інформація, представлена в цифровому (електронному) вигляді; електронний суд (правосуддя). На нормативному

рівні доцільно закріпити такі критерії застосування досягнень науково-технічного прогресу, як належний суб'єкт, науковість, цілеспрямованість, безпечність, передбачуваність та фіксування [4, с. 2–4].

Аналізуючи норми КПК України та Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань (далі – ЄРДР), А. В. Столітній виділяє чотири форми фіксації процесуальних рішень та процесуальних дій: електронний формат; електронно-паперовий та паперово-електронний формати, паперовий формат. Науковець досліджує функціональні можливості ЄРДР та обґрунтовує позицію стосовно того, що запровадження електронного формату взаємодії із залученням до електронної системи всіх професійних суб'єктів провадження буде завершальним етапом модернізації кримінального провадження в цілому. Уся процесуальна взаємодія між спеціалізованими суб'єктами сторони обвинувачення вже нині може бути трансформована з паперово-електронного у виключно електронний формат із запровадженням електронних процесуальних процедур в єдиному спеціалізованому електронному право реалізаційному середовищі – ЄРДР [5, с. 74–75, 355].

І. Н. Цилорик у дисертації «Гарантії прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження під час проведення слідчих (розшукових) дій» досліджує проблематику правового та організаційного забезпечення СРД та негласних слідчих (розшукових) дій, з'ясовує роль у забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів учасників провадження дізнавача, слідчого, їхніх керівників, прокурора, слідчого судді та захисника [6]. Однак варто зазначити, що науковець, на жаль, не торкається і не розглядає значення у цьому забезпеченні застосування насамперед технічних засобів фіксації процесуальних дій чи процесу прийняття процесуального рішення.

Деякі науковці приділяють увагу використанню технічних засобів під час проведення окремих СРД. Так, А. В. Бежанова досліджувала проблематику застосування режиму відеоконференції. Науковець під технічними засобами у кримінальному судочинстві пропонує розуміти сукупність технічних приладів, пристроїв, пристосувань, що використовуються під час проведення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, за допомогою яких виявляються, фіксуються і вилучаються дані, явища та події, що мають доказове значення для кримінального провадження. Підтримується позиція, що: науково-

технічні засоби використовуються на всіх стадіях розкриття та розслідування кримінальних правопорушень; немає чіткого їх визначення та систематизації; у законодавстві неможливо навести вичерпний перелік усіх допустимих для доказування науково-технічних засобів. До причин, що впливають на неефективність використання науково-технічних досягнень в діяльності правоохоронних та судових органів, віднесено: відсутність належної уваги до модернізації підрозділів правоохоронних органів технічними засобами; недостатнє фінансування цієї сфери; відсутність відповідних фахівців; проблематичність використання інноваційних технологій; неналежна нормативно-правова база та відсутність системного підходу до питання інноваційної модернізації правоохоронних та судових органів; використання пропріетарного програмного забезпечення; значна витрата коштів на використання сучасних технологій [7, с. 205–206].

С. Л. Лисаченко з'ясовує питання щодо засобів отримання відомостей від особи у кримінальному провадженні. До цих відомостей віднесено інформацію вербального та невербального характеру, а засоби їх отримання повинні обов'язково виконувати функції змістовного забезпечення та фіксації доказової інформації. Застосовуючи такі засоби, суб'єкти провадження накопичують відомості, які створюють переконання та доведеність для прийняття певних кримінальних процесуальних рішень. Використання технічних засобів під час застосування засобів отримання відомостей від особи має додаткове гарантійне значення [8, с. 190–191].

М. В. Комарова аналізує правові та організаційні засади обшуку у кримінальному провадженні. Науковець указує, що обов'язковим атрибутом кожного обшуку є відеокамера або інший пристрій, що дає можливість повністю зафіксувати перебіг проведення цієї СРД, а відповідний аудіо-відеоносій є невід'ємним додатком до протоколу обшуку. Фіксування обшуку на відеокамеру тепер стало не опцією, а обов'язком для правоохоронних органів. Проте під час реалізації цієї вимоги виникають проблеми: відсутність детальної регламентації того, як проводити відеозйомку (чи повинні бути в кадрі поняті, чи фіксувати факт виявлення та вилучення майна, що розуміється під безперервністю). Серед причин застосування технічних засобів під час обшуку названо спрощення аналізу дослідження доказів у подальшому розслідуванні та гарантія дотримання закону щодо прав і законних інтересів громадян [9, с. 80–81].

Хочемо відмітити, що в цьому випадку технічні засоби застосовуються як на етапі отримання дозволу на проведення обшуку (фіксація розгляду клопотання слідчим суддею), так і під час проведення самого обшуку. Крім того, під час обшуку застосовується не тільки відеокамера чи фотоапарат, але й різні технічні засоби, які допомагають віднайти шукані об'єкти. Є. О. Даніч зауважує, що під час проведення майже будь-якого слідчого експерименту найчастіше використовуються відеозапис, фотографування та засоби криміналістичної валізи. Пропонується активніше використовувати сучасні технології фіксації перебігу та результатів слідчого експерименту: лазерне сканування зі створенням 3D моделей, що може бути використане під час проведення інших СРД та судових експертиз, виконання інших завдань досудового розслідування та подальшого судового розгляду [10, с. 187–188]. Ф. М. Сокиран узагалі розглядає застосування технічних засобів під час СРД як елемент психологічного впливу. Вказується, що норми кримінального процесуального закону в окремих випадках зобов'язують, дозволяють або передбачають застосування технічних засобів. Психологічний вплив, який здійснюється за їхньою допомогою, може мати прямий характер – впливати на особу, яка надає неправдиві показання або приховує причетність до події правопорушення, та непрямий – особа, яка визнає свою винуватість під впливом технічних засобів, впливає на психологію інших осіб, що не визнають своєї винуватості чи дають неправдиві показання. Неодмінною умовою використання технічних засобів визначено дотримання принципів законності, етичності та науковості [11, с. 70].

Окремої уваги заслуговують наукові дослідження щодо застосування технічних засобів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД). Наприклад, А. В. Шило з'ясовує особливості використання у кримінальному провадженні відомостей, отриманих під час проведення НСРД. Науковець вказує, що цим відомостям притаманні такі риси: специфічні (негласні) умови отримання; захищеність грифом секретності; підвищений (подвійний) рівень захисту окремих блоків інформації; особливий режим захисту від незаконного розголошення та нецільового використання; монополія сторони обвинувачення в отриманні та визначенні доказової належності; складність отримання, поліфункціональність у використанні. Крім того, в науковій літературі висвітлюються проблемні аспекти фіксації перебігу та результатів НСРД технічними

засобами як обов'язкова умова використання матеріалів НСРД у кримінальному провадженні. Оскільки КПК України не зазнав змін і доповнень у контексті цього питання, подальшого дослідження потребує порядок та форми фіксації негласного отримання інформації через призму впливу особливостей проведення НСРД на процедуру їхньої фіксації та використання у кримінальному провадженні [12, с. 39, 195].

Ю. О. Виходець з'ясовує можливість використання комп'ютерних технологій під час проведення НСРД. Зазначено, що нині в жодному з досліджень об'єктивно не розглянуто процесуальний порядок використання комп'ютерних технологій під час проведення НСРД, відсутня конкретизація суб'єктів-виконавців та кримінальних правопорушень, у разі розслідування яких можуть використовуватися ці технології, відсутній їхній перелік. За цільовим призначенням комп'ютерні технології під час проведення НСРД є різновидом технічних засобів, що використовуються у правоохоронній діяльності. За такої умови лише технічні засоби негласного отримання інформації, які спеціально пристосовані та/або взагалі відповідають вимогам, що визначають можливість їхнього використання для вирішення завдань оперативно-розшукової та кримінальної процесуальної діяльності у властивих їм формах та методах, можуть бути віднесені до спеціальних технічних засобів [13, с. 207–208].

Оскільки нині результати застосування переважної більшості технічних засобів під час проведення процесуальних дій виражаються в електронній (цифровій) формі, варто з цього приводу зазначити наступні міркування. Одним із останніх монографічних досліджень цієї проблематики є дисертація А. В. Ратної. Зроблено висновок, що зазвичай електронний документ розглядається як різновид документа або речового доказу залежно від того, що може використовуватися як доказ факту чи обставин, які підлягають доказуванню. Однак двоєдина сутність електронного документа – інформаційна та технічна, потреба в наявності спеціальних технічних засобів та програм для розкодування та візуалізації, її копіювання та дослідження, вільне переміщення між носіями інформації, «чутливість» інформації та легка зміна даних є суттєвими відмінностями з «традиційними» доказами, тому спричиняє виокремлення «електронних документів» як окремого джерела доказів [14, с. 184]. Наразі ведуться активні наукові дискусії щодо роботи з електронними документами, можливості використання їх

копій, зберігання у файлах. На нашу думку, остаточна крапка з цього приводу поставлена постановою Верховного Суду від 29.03.2021 р. у справі № 554/5090/16-к. У ній зазначається, що характерною рисою електронного документа є відсутність жорсткої прив'язки до конкретного матеріального носія. Під час зберігання електронного документа на кількох електронних носіях інформації кожний з електронних примірників вважається оригіналом електронного документа [15].

Висновки. Аналіз наукових праць фахівців у сфері кримінального процесу та криміналістики свідчить, що їхні дослідження стосувалися лише окремих питань застосування технічних засобів під час проведення певних процесуальних дій та їх значення для досудового розслідування в цілому. Всі наукові дослідження з цієї тематики можна умовно розділити на такі групи: 1) використання результатів застосування тех-

нічних засобів, отриманих під час здійснення оперативно-розшукової діяльності; 2) використання результатів застосування технічних засобів, отриманих під час проведення слідчих (розшукових) дій; 3) використання результатів застосування технічних засобів, отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій; 4) використання результатів застосування технічних засобів, отриманих під час проведення інших процесуальних дій; 5) використання результатів застосування технічних засобів, отриманих під час судового провадження. Враховуючи сучасні реалії, вважаємо, що основним напрямом подальших теоретичних досліджень цієї проблеми повинна насамперед стати деталізація процесуального порядку застосування технічних засобів на етапі досудового розслідування та роботи з отриманою електронною інформацією та її носіями.

Список літератури:

1. Гресь Ю. О. Формування технологічного підходу у криміналістичній тактиці: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2017. 255 с.
2. Карпушин С. Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 210 с.
3. Лазарєв А. П. Механізм проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 231 с.
4. Літкевич Д. О. Теоретико-правові основи використання досягнень науково-технічного прогресу у кримінальній процесуальній формі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2020. 266 с.
5. Столітній А. В. Електронне кримінальне провадження на досудовому розслідуванні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 648 с.
6. Цилюрик І. І. Гарантії прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження під час проведення слідчих (розшукових) дій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2020. 256 с.
7. Бежанова А. В. Застосування режиму відеоконференції у кримінальному судочинстві: дис. ... доктора філософії: 12.00.09. Одеса, 2021. 267 с.
8. Лисаченко С. Л. Засоби отримання відомостей від особи у досудовому кримінальному провадженні: дис. ... доктора філософії: 12.00.09. Харків, 2020. 234 с.
9. Комарова М. В. Правові та організаційні засади обшуку у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 256 с.
10. Даніч Є. О. Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 238 с.
11. Сокиран Ф. М. Застосування технічних засобів під час слідчих (розшукових) дій як елемент психологічного впливу. *Криміналістичний вісник*. 2020. № 2 (34). С. 66–74.
12. Шило А. В. Використання в кримінальному провадженні відомостей, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 240 с.
13. Виходець Ю. О. Використання комп'ютерних технологій при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій: дис. ... доктора філософії. Одеса, 2021. 278 с.
14. Ратнова А. В. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи використання електронних документів у доказуванні: дис. ... доктора філософії: 12.00.09. Львів, 2021. 248 с.
15. Постанова Верховного Суду від 29.03.2021 р. № 554/5090/16-к у справі № 51-1878кмо20. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C017482>

Poliak Yu.P. THE STATE OF THE RESEARCH OF THE PROBLEM OF THE USE OF TECHNICAL MEANS APPLICATION RESULTS WHEN CONDUCTING PROCEEDINGS DURING

This article is dedicated to the state of the research of the problem of the use of technical means application results when conducting proceedings during the pre-trial investigation. The scientific works that have been

mentioning the issue under study since the time of the Criminal Procedure Code of Ukraine adoption in 2012 were defined. It is stated that all the scientific research on this issue can be conveniently divided into the following groups: 1) use of the technical means application results obtained during the intelligence-gathering activities; 2) use of the technical means application results obtained during the process of investigative activities; 3) use of the technical means application results obtained in the process of covert investigative activities; 4) use of the technical means application results obtained in the process of other proceedings; 5) use of the technical means application results obtained during the judicial process.

A large focus has been made on the thoughts of the Ukrainian scientists regarding the significance of the application of technical means in the process of the pre-trial investigation. It has been pointed out that today the electronic (digital) information as the product of the application of various technical record means has become much more popular. The main properties of the electronic information and special features of its status and possibilities of use in the process of evidence (in particular its copies) have been determined. The Supreme Court's position regarding this matter has been stated. The areas that at the moment require further scientific research and have good potential based on the needs of the practical activity related to crimes prevention have been determined. The obtainment and use of the technical means application results combine the achievements of such forensic science sections as forensic technique and tactics.

Key words: *pre-trial investigation, criminal proceedings, scientific development, proceedings, technical means, fixation of results.*